

Список використаних джерел

1. Основоположник Пласту: До 80-річчя з дня народження професора д-ра Олександра Тисовського / уклад Теодор Данилів. Мюнхен, 1966. С. 17–36.

Мар'яна ЧОРНА

методист відділу організаційно-методичної та інформаційно-видавничої діяльності Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти

ДІЯЛЬНІСТЬ ІВАННИ БЛАЖКЕВИЧ В УМОВАХ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Діяльність українок у Східній Галичині під час Першої світової війни стала справжнім викликом і чи не найкращою можливістю для їхньої особистісної, громадської, суспільно-політичної емансипації. Під тиском обставин, перед жіноцтвом постали важливі питання ідентичності: бути діяльними в громадському житті краю чи обмежуватися родинними, господарськими обов'язками? І це цілком закономірно, адже чоловіки пішли воювати, залишивши місце їхньої праці. При цьому багато українок вступили до лав війська на рівні з чоловіками, деякі навіть здобули військове звання [2]. Інші присвятили себе громадсько-просвітницькій роботі, допомагаючи зберегти українство в умовах війни та соціальних потрясінь – організовували допомогу пораненим і біженцям, підтримували діяльність місцевих читань і культурних товариств, несли освіту та культуру у найвіддаленіші куточки рідної землі. До таких самовідданих жінок Іванна Блажкевич – уродженка Тернопільщини, відома письменниця, педагог і громадсько-просвітницька діячка. Усе її свідоме життя було пронизане боротьбою «за краще завтра», за свободу і незалежність українського народу» [3].

Про діяльність Іванни в умовах Першої світової війни дізнаємося зі сторінок щоденника «Жінка на бойовій лінії» [3], спогадів [5: 6] та листів. Важливим історичним джерелом є листування Іванни з чоловіком Іваном Блажкевичем, аналіз якого не лише висвітлює історичні чи біографічні відомості, але й допомагає дослідити становище жінки в умовах Першої світової війни.

1911 р. був для Іванни особливо значущим, бо отримавши від батька Омеляна Бородієвича благословення, вона одружилася з Іваном Блажкевичем. Зазначимо, що через «непоступливий характер та опозиційні настрої дружини», від якої повільно шкільний інспектор «не мав життя», Іван Дмитрович не зміг отримати вчительської посади на Тернопільщині [3, с. 30]. Відтак, в 1910 р. Іван працював управителем школи в Свбатові Галицького повіту (на сьогодні – Івано-Франківська область – примітка авторині), куди молоде подружжя переїхало жити в 1911 р. Упродовж 1 вересня 1912 – 1 квітня 1914 рр. І. Блажкевич працювала учителем «ручних робіт» у місцевій школі, а 28 серпня 1912 р. народила первістка – сина Богдана-Мирона [3, с. 31].

У 1914 р. Івана Дмитровича переводять на роботу «управителем» школи в с. Залуква того ж Галицького повіту (на сьогодні – Івано-Франківська область – примітка авторині), де Іванна Омелянівна отримала роботу, як учителька домашніх робіт. 22 липня 1914 р. у подружжя народилася дочка Любомира. Але недовго батько втішався маленькою донечкою, якій було лише 10 днів, бо 1 серпня 1914 р. його мобілізовано на фронт, а невдовзі як «вояка» австро-угорської армії взято в російський полон і відправлено до м. Катта-Курган у Туркестані (на сьогодні – Самаркандська область, Узбекистан – примітка авторині). Як констатувала Іванна Блажкевич у щоденнику, що «31 липня цілий день пережили ми в загальному напруженні, бо загальної мобілізації ніхто не сподівався, тому теж ніхто з нас не вмів собі пояснити причини тривожного галасу церковного дзвона, що збудив нас знову о 12 годині вночі з 31.07 на 1.08.1914 р. Мій чоловік, зібравшись, пішов розвідати, у чому річ, і за хвилину приніс страшну вістку про мобілізаційний приказ, що його жандарм відчитував під тривожний звук дзвона. Тривога налягла на нашу спокійну хату, хоч у цю мить я навіть й не думала, що мій чоловік теж піде

боронити «фатерлянд». Страшне марево сирітства майнуло перед очима моєї душі. Я так його злякалась, що навіть не заплакала. В серці нуртував безпомічний біль, безсильний бунт проти тих, що по їх причині батьки мусять кидати родину і йти на війну...» [3, с. 32].

І. Блажкевич відзначала, що «хоч бачила, що мушу покоритися твердій конечності, але все таки не вірила я в можливість війни. Не могла навіть припустити до себе думки, що в двадцятому столітті могло прийти до проливу крові... і я, відправляючи чоловіка жартувала, що йде битися «за цісаря і державу». І чоловік теж спокійно ладиться в дорогу, спокійно порядкує свої папері. Чоловік бере сінка на руки, пестить, голубить, до донечки трохи припаде, а я на силу успокоююся свідомістю, що мала дитинка при грудях – зворушення пошкодить маленькій. Попри все одні других тішимо, що розлука не триватиме довше чим тиждень-два, а три місяці найдовше. Щоб на різдвяні свята кінця війни не було, ніхто навіть не подумав... Найкращий тому доказ, що чоловік порядкує папері і ладить прохання о прийняття на господарський курс до Дублян. До прохання не стає йому кваліфікаційної табелі, але обіцяє її зі Львова прислати. При тім наказує мені, щоб документи в час відіслати. Речинець внесення прохання до 20 серпня, а курс триватиме від 15 жовтня 1914 до 30 червня 1915 рр. Згадали ми, що наша дитинка ще не хрещена. Прикликали місцевого сотрудника. Охрестив донцю. Аж тоді страшний плач болю стряс мною, що і успокоїтись не могла» [3, с. 32–33]. Дізнавшись про те, що «москалі увійшли до Денисова 30 серпня 1914 р.», І. Блажкевич «дуже боляче було чути, що раптово лягло в руїнах все, до чого прилягло серце, з чим зжилися думки, але по часі я зрозуміла велич і безпощадність війни». Переживала за долю батька дочка не безпідставно: «...Загалом згоріло 115 господарств, в тому числі школа, читальня і дім кооперативи. Наше обійстя підпалено окремо, бо солдати найшли в шафі з одінням розібрану і зашиту в полотно стрільбу, з якою жалко було батенькові розлучитися і тому не віддали її австрійському староству, що зарядило було збірку оружжя зараз по оголошенні мобілізації. Худобу забрали, будинки спопелили, взірцева пасіка зрабована, збіжжя пропало в полі. Батенько мали бути розстріляні. Утечею впереврані врятували життя... намагалася я успокоїтись і вернути до душевної рівноваги, так дуже потрібної в теперішній непевний час» [3, с. 33].

Таким чином, залишившись в Залукві, І. Блажкевич приходиться до висновку, що «самій треба дбати про себе», бо треба підкоритися долі: «Тверда дорога переді мною, але чи тільки переді мною? Скільки нас жінок лишилося з дробиком-діточками на непевну судьбу? Правда, від цього нітрохи мені не легше. Бо ніяк не зменшують мойого горя ті всі потішення, що мовляв не тільки я сама в такому положенні. Чи ж може полекшати від думки, що не лише в моїй хаті горе, але що воно обняло цілий нарід? Така потіха лиш жалю завдає, бо ж лекше було б мені самій терпіти, ніж бути ще свідомою цього, що сотки тисяч родин осиротіло, що многі вже і надію стратили на повернення своїх найдорожчих. А кажуть, що «людська кровця не водиця, розливати не годиться» [4, с. 48].

Як відмітила І. Блажкевич у щоденнику, становище жінок, які мали дітей під час війни було набагато складніше, ніж в одиноких: «Здається мені, що сама ні трохи не лякалася б стрілянини. Вб'ють то вб'ють, раз вмирати треба. Але погляну на діточок і аж уста закусує з розпуки... Порівнюю своє положення з положенням жовнів на фронті. І виходить що положення жінки з дітьми в бойовій полосі багато гірше, чим жовніра в окопах. Бо ж жовнір сам один. Туга за домом притихла. Він машинально виконує прикази, дбає тільки про себе. Не журиться завтрашнім днем, бо се завдання старшини. А подумати про жінку з діточками на фронті... Про ту її величезну відповідальність не тільки за себе, за своє життя, але за життя і здоров'я полишених виключно її опіці дрібних дітей. Вічно б'ється думками: що робити? Втікати на загибель, чи тут на місці загибелі ждати?» [3, с. 34].

У цей час вона фактично перебрала на себе керівництво Залукв'янською школою і завдяки тому, що постійно у ній проживала, зберегла приміщення від руйнації і пограбувань. У школі неодноразово квартирували військові то російської, то австро-угорської армії. Матеріальне забезпечення жінки було важким: «Перед очима стає марево нужди. 1 корона й 70 сотиків – це вся моя готівка. Як тут жити? З чого?». Інколи грошима допомагав батько Омелян Бородієвич, «пару жовтих і дві парі чорних панчіх» надходили від чоловіка двоюрідної сестри Ярослава Грушкевича» [3, с. 34]. Наприклад, щоб прогодувати власних дітей, Іванні довелося прати білизну для дружини російського інженера, готувати їжу для офіцерів і навіть пекти пасхи для солдатів російської армії у кількості 300 штук. Незважаючи на такі реалії її життя І. Блажкевич намагалася дбати про побут чоловіка на фронті й у полоні, з надією на полегшення його становища, надсилала йому посилки з продуктами і грошима. Іванна описувала випадок на пошті, коли працівник не хотів прийняти пакунок через надпис українською мовою: «побачивши українське письмо, кидає сердито: «проше мі то пшечитаць, бо я по руску не умем!» Кров вдарила мені в лице від такої образи з боку урядовця тієї держави, що в її обороні покликали на війну батька моїх дітей» [3, с. 34–35].

І. Блажкевич неодноразово зосереджувала свою працю на порятунку від голоду дітей-сиріт, вдів, військовополонених, хворих. Про це 18 листопада 1916 р. в щоденнику зазначала: «Нині евакуювали Галич до решти. І знов поперед наші очі пересунулася страшна картина виселенців. Особливо ті діти, ті діти! Як дуже жалко цього цвіту. Куди ж воно їде під зиму? Виносимо діточкам на дорогу молока в пляшках. Плач товчється в горлі» [5, с. 136]. Відтак у 1917 р. І. Блажкевич створила організацію «Сирітський захист» для воєнних сиріт. У тісній співпраці із місцевим священником влаштувала літній відпочинок для 40 дітей із сиротинця, заснованого митрополитом А. Шептицьким у Львові [4, с. 199].

Окрім того важливою складовою її діяльності була кооперативна праця, з метою економічного піднесення галицького села. Ще восени 1915 р. у Залукві вона заснувала і очолила кооператив «Власна поміч», працювала секретарем «Сільського господаря», філія якого розміщувалася у її помешканні в школі [8, с. 98]. Загалом, упродовж 21 жовтня – 1917 – 31 січня 1918 рр. вона відновила роботу у 13 гуртках господарського товариства і відкрила три крамниці. Як результат, за неповний 1918 р. до діяльності філії «Сільського господаря» у Галичі було залучено 28 гуртків, в кількості 4892 членів. Принагідно зауважимо, що І. Блажкевич відвідала загальні збори кожного гуртка, виступивши зі сімнадцятьма доповідями на кооперативну тематику в навколишніх селах. Будучи секретарем «Сільського господаря» особисто клопотала про допомогу мешканцям зруйнованих сіл, полагаючи усі канцелярні формальності: «Велике запотрібвання насінням, недостача солі, мила, нафти, епідемія тифу, стримання виплати військових причинків – це все з усіх сил кличе: пиши і пиши» [7].

І. Блажкевич добре знала потреби народу, акцентувала увагу на прагненні об'єднати всіх працюючих жінок для змагань за права українського народу бути господарем на власній землі. У цьому зв'язку прикладом її наполегливості може слугувати справа, пов'язана із виплатою допомоги селянам, які під час війни були виселені зі своїх домівок. Прохання про відшкодування втрат можна було подати тільки впродовж трьох місяців, а саме до 12 квітня 1918 р. Ситуацію ускладнював той факт, що вони мали бути написані на спеціальних бланках, які канцелярія «Сільського господаря» отримала 23 березня. Залучивши до роботи інших ентузіастів, кооператорці вдалося зібрати понад 3 тис. бланків з проханнями про допомогу. Як зазначала І. Блажкевич, «комісар Б. в станиціславівським старостві аж ахнув з переляку, побачивши доставлені стоси подань про виселенецькі причинки. Бо ж друки прийшли так пізно, що зовсім

слушно міг сподіватись, що навіть половина виселенців не]поспіє на час із внесенням подань, а вслід за цим буде менше роботи» [4, с. 178].

І. Блажкевич турбувалася злиденним життям селян і сприймала голод, як особисту трагедію. Знаходимо запис від 5 травня 1918 р.: «Великдень. Ніякого торжества в моїй душі. Поділ харчів між рятунокві комітети поодиноких громад, який переводила я через усі послідні дні, виснажив мене. Такий цей приділ мізерний супроти запотребовання, що не раз аж смішно стає... Ні зерна на насіння, ні знаряддя рільничого, ні бараболь, ні ліків, ні соли, ні нафти... Лише шуму багато. Засідання, наради та й тільки... Чи дав би хто віру, що так шумна апровізація від осені дотепер виділила на понищені села усього по 140 гр муки на особу?» [7].

Не менше турбував її занепад у сфері шкільної освіти. Вчителька намагалася піднести соціально-економічний рівень життя селян і через організацію спеціальних господарських курсів. Один із таких курсів домашнього господарства вона ініціювала у Залукві в лютому 1918 р. [7]. У травні цього ж року педагог взяла участь у зборах «Союзу українок», на яких виступила із рефератом «Про потребу економічної організації жіноцтва» [7].

Незважаючи на зайнятість, Іванна Омелянівна дбала про зростання власного фахового рівня. Упродовж 1–12 червня 1918 р. навчалася на господарських курсах у Відні, де виголосила доповідь про важке становище населення у бойових умовах і від імені «Союзу українок» Галичини закликала австрійське жіноцтво надати допомогу зруйнованим селам при відбудові домашнього господарства і хоча б в такий спосіб «сплатити борг вдячності знищеним війною країнам за спасення від руїни» [4, с. 188–189]. За її підрахунками у селах, які належали до відділу «Сільського господаря» у Галичі, знищено 15258 будівель, у тому числі близько 4 тис. житлових будинків. Як наслідок, понад 2,5 тис. родин мешкали у землянках чи під відкритим небом [4, с. 192].

За активну громадську роботу, скеровану на порятунок населення в умовах Першої світової війни, у липні 1918 р. І. Блажкевич отримала від Міністерства суспільної опіки «Срібний хрест заслуги». Упродовж 1918–1919 рр. І. Блажкевич – активна учасниця національно-визвольних змагань. Вона брала участь у державотворчих процесах ЗУНР. Прибувши 1 листопада 1918 р. до Львова на з'їзд повітових організаторів у Народному Домі, вона однією із перших склала присягу на вірність новоствореній державі. З цього приводу занотувала: «Після промови посла Цегельського запропонував хтось, щоб усіх зібраних записягти на вірність Українській Народній Республіці. Настроева врочиста хвиля: вознеслися вгору правиці, а короткі слова щирої серцевої присяги зобов'язали зібраних до служби рідній державі і точного виконання виголошених тут обов'язків найближчих днів» [4, с. 209]. Повернувшись до Залукви, вона разом із іншими активістами, обійшла вночі усі садиби, щоб мобілізувати добровольців. На її заклик сотня селян Залукви 2 листопада перебрала владу в Галичі. Учителька особисто керувала роззброєнням польської жандармерії [7]. Наступного дня І. Блажкевич провела віча у Залукві та Темирівцях, де закликала всіх військових, які перебували у відпустці, вступати до українського війська і організувати «стійкову сотню». Остання мала забезпечити охорону стратегічно важливих об'єктів у Галичі [7]. При місцевому осередку «Сільського господаря» вона організувала комітет допомоги воєнним біженцям і колишнім полоненим і була єдиною жінкою у складі повітової Української національної ради у Станіславові [3, с. 38].

З січня 1919 р. І. Блажкевич відновила навчання у Залуквянській школі. Про її режим дізнаємося із наступних рядків: «Зі школи виходжу о 3 годині пополудні. Відтак полагаджую справи СГ, а вечером відбираю касу з кооперативи «Поміч» в Галичі. Принесуть мені звіттам копицю паперових грошей, з якими треба сидіти не раз і до півночі, поки їх посортую, попакую і обчислю. Щонеділі їду до

котрогось села на збори кружка СГ. При цій нагоді збираю також уділи від членів Спілки «Поміч», яких є уже 1208» [7].

Під час загострення польсько-української війни у травні 1919 р. І. Блажкевич разом із комендантом залізничного вокзалу Галича організувала на місці санітарний пункт для поранених і хворих бійців УГА, які потягами переїжджали зі сторони м. Ходорів до Станиславова. Для чергування у ньому зголосилися 17 дівчат із Залукви. Через свою активну громадську діяльність І. Блажкевич неодноразово зазнала переслідувань з боку польської влади. З цього приводу у щоденнику за 9 червня 1919 р. писала, що впродовж 12 днів у її оселі проведено 17 обшуків. За цей же період її арештовували вісім разів [6]. У червні 1919 р. наказом вже польського шкільного інспектора педагогу заборонили мешкати у шкільному будинку і навчати дітей [7]. Щоб уникнути неминучого арешту, жінка впродовж майже п'яти місяців змушена була переховуватися. У цей важкий для І. Блажкевич період життя, їй неодноразово допомагали колишні сусіди, місцевий лісник і навіть сестри-служебниці (учителька «вбрана в монашу рясу «спасала душу» в маленькій келії напівзруйнованого монастиря») [7]. Завдяки старанням професора Станиславівської державної української гімназії Гната Павлюха їй вдалося легалізувати своє становище, а відтак і знову почати вчителювати.

Упродовж 1920–1922 рр. І. Блажкевич працювала учителькою школи ім. М.Шашкевича у Станиславові. Крім цього, вона влаштувалася секретарем відділу педагогічної організації «Взаїмна поміч українських учителів», брала участь в організації дитячого садка та літнього дитячого табору, продовжувала активно виступати перед громадськістю. Чоловік І. Блажкевич повернувся після семирічного перебування з полону 4 жовтня 1921 р. «Відчинила двері. І на порозі став мій найдорожчий, так довго вигляданий гість, такий самий як сім літ тому. Напівжива припала я до грудей свого сердечного, найріднішого друга. Через сім літ зійшлися ми, усе однаково близькі і рідні душею, хоч різні перебутим пережиттям», – зазначала Іванна. З 1923 р. родина мешкала у рідному селі Іванни – Денисові на Тернопільщині.

Таким чином, І. Блажкевич, як жінка-активістка, мати та громадська діячка, пройшла крізь тяжкі випробування Першої світової війни, недовготривалої пори української державності та початку польської окупації краю. Їй, як і багатьом жінкам під час війни довелося зіштовхнутися з новими життєвими обставинами: бомбардуванням, втратою рідних та близьких, переселенням, голодом, страхом, надією на повернення чоловіка та щасливе майбутнє з «сердечним другом» Іваном.

У складних суспільно-політичних умовах світогляд майбутньої громадсько-просвітницької діячки змінювався крізь призму особистісного розуміння того, як поєднати діяльність у публічних і приватних сферах. Погоджуємось із твердженням М. Байдак про те, що «війна до родинних обов'язків додала громадську роботу, війна виразніше поставила перед галичанками питання національного вибору (особливо в період українсько-польського протистояння), підтримки чи відмови від чоловічого рішення воювати за Австро-Угорську монархію (навіть у складі Українських січових стрільців), а в повсякденному житті це означало вибір національно-культурного середовища на майбутнє» [2].

Отже, І. Блажкевич активно долучалася до організації матеріальної допомоги населенню, яке постраждало внаслідок воєнних дій. Вона допомагала писати скарги та звернення про відшкодування втраченого майна, вирішувала питання постачання продуктів і продуктів харчування для потрібних родин, піклувалася про сиріт і колишніх військовополонених. Розуміючи, що покращення соціально-економічних умов потребує колективних зусиль, Блажкевич навіть в кризові роки війни та післявоєнної руїни пропагувала ідеї просвітництва та кооперації. Її життя та діяльність є яскравим прикладом самовідданості та доказом того, як долаючи

особисті труднощі, ціною втрати рідних дітей, можна бути рушіями суспільних змін, забезпечуючи збереження української нації в складні історичні часи.

Список використаних джерел

1. Байдак М. Жінка в умовах війни у світлі повсякденних практик (на матеріалах Галичини 1914–1921 pp.). URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/03/dis_baidak.pdf
2. Байдак М. Українки в роки Першої світової війни: воювали, допомагали, рятували. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayinky-persha-svitova-uss/31609237.html>
3. Бармак М. В., Чорна М. І. Жінка незламного духу. Іванна Блажкевич (1886–1977): Тернопіль: Видавництво Астон, 2021. 400 с.
4. Блажкевич І. Жінка на бойовій лінії // Блажкевич І. Жінка на бойовій лінії: спогади, щоденник. Навчальна книга -Богдан, 2016. 311 с.
5. Блажкевич І. Спогади (30.7.1914 – 4.10.1921 pp.) // Дзвін. 1991. № 5. С. 117–129
6. Блажкевич І. Спогади (30.7.1914 – 4.10.1921 pp.) // Дзвін. 1991. № 6. С. 136–147.
7. Дрогобицька О. Мемуарна спадщина Іванни Блажкевич (1886-1977) як джерело до вивчення її громадської діяльності в роки Першої світової війни. URL: <http://journal.ifaiz.edu.ua/index.php/gp/article/view/239/271>
8. Чорна М. Діяльність Іванни Блажкевич у Подільському союзі кооперативів упродовж 20–30-х років XX століття // Вісник Львівської комерційної академії. Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2013. Вип. 11. С. 96–103.

Олег КУПЧИК

кандидат історичних наук, доцент кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн Київського національного університету імені Тараса Шевченка

СХІДНА ГАЛИЧИНА ЧАСІВ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ В ОСОБИСТІ ІСТОРІЇ АЗЕРБАЙДЖАНЦЯ ЮСИФА ВЕЗИРА

Для азербайджанців Юсиф Везир є видатним азербайджанським письменником. Його твори вивчають у середній школі та у закладах вищої освіти. Натомість для українських дослідників діяльність Ю. Везира тривалий час залишалася невідомою. Проте чому постать цього видатного азербайджанського письменника має викликати інтерес в українських істориків?

Відомо, що Юсиф Мір Юсиф-бек Мірбаба-бек Везир (на фото фонди Державного архіву Київської області) народився у 1887 р. в азербайджанському міста Шуша. Після закінчення Бакинського реального училища у 1910 р. він вступив на юридичний факультет Київського університету Св. Володимира. У Києві він мешкав за адресою вул. Мало-Володимирська (нині Олеса Гончара), буд. 53, кв. 28.

Приїзд Ю. Везира тоді для навчання до Києва не був випадковим. Ще з 1909 р. у Київському політехнічному інституті навчався його двоюрідний брат Джаміль Везир. У 1913 р. його брат як член «оргкомітету» брав участь у спробі заснувати в Києві загальноросійську організацію студентів-мусульман.

Проте студенти, учасники засідання, були заарештовані «охранкою» й відраховані із навчальних закладів. З невідомих причин Ю. Везиров не брав участі у цих подіях. Так само залишилася нез'ясованою його неучасть у заснованому ще в 1912 р. «Товаристві взаємодопомоги студентів-мусульман Київського Св. Володимира Університету» [1].

У свою чергу, з 1914 р. в Київському комерційному інституті також навчався двоюрідний брат Юсифа – Мір Гасан Везир, майбутній один із 26-ти бакинських комісарів. Під час Першої Світової війни, через загрозу захоплення Києва німецькими військами, Київський університет Св. Володимира в 1915 р. евакуйовано до Саратова. Тому Ю. Везир закінчував юридичний факультет уже там. Маловідомим є, що деякий час він навчався на медичному факультету

